

## КЪМ ПОНЯТИЕТО ЗА ЕТИКО-РЕЛИГИОЗЕН СОЦИАЛИЗЪМ – ПАУЛ ТИЛИХ

Станул Грозев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Философски факултет,  
1504, гр. София, България

Национална програма „Млади учени и постдокторанти“, тема на проекта: Европейски модели на етико-религиозен социализъм и имат ли те почва у нас?

e-mail: [grozev.stanul@abv.bg](mailto:grozev.stanul@abv.bg)

### Абстракт

Настоящата статия е посветена на понятието за етико-религиозен социализъм. Специално внимание е отделено на Паул Тилих като основен теоретик на религиозния социализъм. Интерпретирани са различни възможности при свързването на понятията за религия и социализъм и са разгледани типовете религиозен социализъм по Тилих. Открити и анализирани са някои етически идеи, които следват от религиозната антропология и социология на религиозния социализъм. Акцентирано е върху Тилиховата убеденост, че тъкмо по пътя на религиозния социализъм Европа може да бъде изградена наново.

**Ключови думи:** религиозен социализъм; етика; Паул Тилих; религия; Европа

## TOWARDS THE NOTION OF ETHICO-RELIGIOUS SOCIALISM – PAUL TILlich

Stanul Grozev

Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Faculty of Philosophy, 1504, Sofia, Bulgaria  
National program “Young scientists and postdoctoral researchers”, topic of the project:  
“European models of ethico-religious socialism and can they strike root in our country?”  
e-mail: [grozev.stanul@abv.bg](mailto:grozev.stanul@abv.bg)

### Abstract

The paper deals with the notion of ethico-religious socialism with special emphasis on Paul Tillich as the main theoretician of religious socialism. It presents an interpretation on the various possibilities in the relating of the notions of religion and socialism and examines the different types of religious socialism according to Tillich. It outlines and analyzes some of the ethical ideas that follow out of the religious anthropology and sociology of religious socialism. Attention is drawn upon Tillich’s conviction that Europe can be build anew by following the path of religious socialism.

**Keywords:** religious socialism; ethics; Paul Tillich; religion; Europe

Отношенията между религия и социализъм са нееднозначни и противоречиви. От една страна, социализмът се счита за атеистичен, от друга страна – много автори са забелязали приликите му с религията по различни направления.

Ако Карл Маркс (1818-1883), теоретикът на научния социализъм, открито се противопоставя на религията, иронизира „попския социализъм“ и критикува опитите да се придаде социалистическа окраска на християнството<sup>1</sup>, то Паул Тилих (1886-1965)<sup>2</sup>, теоретикът

<sup>1</sup> вж. Маркс, К., Енгелс, Ф. (1977). Манифест на Комунистическата партия в: Маркс, К., Енгелс, Ф. Избрани произведения в 10 т., т.1. София: Партиздат, с.60

<sup>2</sup> Паул Тилих, немско-американски теолог и философ, принуден да напусне Германия през 1933г., поради критиките си срещу нацизма. Той е първият университетски преподавател неевреин, със забрана от нацистите да упражнява професията си в Германия. Емигрира в САЩ и там продължава научната си кариера – преподава и пише най-известните си книги. През 1962г. е удостоен с престижната международна *Награда за мир* на немските

на религиозния социализъм, се обръща тъкмо към религиозния социализъм като възможност за постигане на един по-справедлив обществен строй.

В годините на Първата световна война, като свещеник на фронта, Тилих се сблъсква с ужасите на войната, с безсмислените кръвопролития и човешки смърти и това го кара да преосмисли не само смисъла на своя живот, но и смисъла на човешкия живот изобщо.

Изправен пред толкова много смърт и страдания, за Тилих се оказва от особено важно значение къде въобще е мястото на Бог в един подобен свят. И с какво ние бихме могли да допринесем за проявата на Бог в света, защото свят без Бог е демоничен, дяволски свят, свят на безсмислено страдание. Участието си в създаването на нещо ново, на един по-различен от другите обществен строй, „религиозен социализъм”, Тилих осъзнава и възприема като своя задача.

Още в най-ранните си произведения Тилих възстановява историческата справедливост и спрямо религията, и спрямо социализма, като говори за религиозния социализъм като за феномен, който се ражда от съюза на религията (християнството) и хуманизма<sup>3</sup>. Тилих обръща внимание, че няма хуманизъм сам по себе си, извън неговия религиозен бекграунд – той може да е гръцки, християнски и т.н. И посочва, че в социализма, от самото начало, християнските и хуманистични елементи са обединени. Социализмът е манифестация на християнския хуманизъм. Това, обаче, е един съюз, изпълнен с множество вътрешни напрежения, защото хуманизмът се е откъснал от своята религиозна основа и е забравил своя религиозен произход.

Свързването на религия и социализъм в понятието „религиозен социализъм” може да се интерпретира по множество различни начини. Във всяка от тези интерпретации се разкрива определен тип религиозен социализъм.

Според Тилих, съществуват четири основни форми на свързване между двете понятия и съответно - четири основни форми на религиозен социализъм.

Първият начин на обединяване на религия и социализъм е нормативен, въз основа на спазването на Библейското законодателство. Това е най-ранната форма на обединение на двете понятия - *законовата* форма. Според нея, социализмът се разглежда като пряко следствие от моралните изисквания на религията, особено на християнството. Да се постъпва според християнската повеля да обичаме, да сме милосърдни и да помагаме на нуждаещите се - това означава да следваме социалистическите идеали. Много хора виждат тези сходства между християнството и социализма и дори твърдят, че „Исус е бил първият социалист”, а реализирането на социализма е осъществяване на християнската етика. Тилих, обаче, счита, че въпреки сходството между християнската религия и социалистическото движение, тази пряка връзка не е достатъчна, за да обясни и да оправдае тяхното обединение. Още повече, религията изобщо и в частност християнството, не е сбор от доктринални, ритуални или морални канони<sup>4</sup>.

Вторият начин на свързване на понятията религия и социализъм е в *романтичната* форма. Романтична интерпретация на понятието религиозен социализъм е опитът да се придаде религиозност и мистичност на социалистическото движение и може да се изрази чрез твърдението: „Социализмът е религия”. При една такава интерпретация се набляга върху това, че религиозното чувство, налично у всеки човек, не се ограничава до някаква специфично религиозна сфера, а може да се изрази и реализира във всяка една житейска практика.

---

книготърговци, в рамките на Франкфуртския панаир на книгата. В България е познат най-вече с произведението си *The Courage to Be* (1952), преведено на български като *Мъжеството да бъдеш* (1995) и значително по-малко с опита си да постави религиозния социализъм на теоретична основа.

<sup>3</sup> Tillich, P. (1971). *Religious Socialism*. In *Political expectation*. New York: Harper & Row, 40-58

<sup>4</sup> Вж. повече за мнението на Тилих относно християнството и неговата роля в съвременното общество в: Тилих, П. (2008). *Църквата и съвременната култура*. прев. Ст. Крумов. *Християнство и култура*, 9 (32), 58-62

Съществува особена романтично-мистична аура, витаеща около хората или групите, напълно отдали себе си на реализирането на даден идеал. Когато един човек участва дълбоко и дейно в социалистическото движение, готов е на саможертва и е убеден в пълната и окончателна победа на социализма, той притежава всички индивидуални и общностни характеристики на онова, което наричаме религия.

Тилих отчита, че тази романтична форма на свързване също не е достатъчно пълноценна, тъй като понятието за социализъм напълно бива погълнато от религиозните характеристики. А и обявяването на социализма за религия не допринася с нищо съществено нито към социализма, нито към религията.

Третият вид свързване на социализъм и религия е практико-политическата форма. Има се предвид обединяването в едно на социалистическото движение и съществуващите представителни форми на организираната религия – „побратимяване” между определена църковна организация и определена социалистическа група. Такива опити, правени неколkokратно и в Германия, и в Англия, обичайно са възприемани неблагоприятно (като подривна и разрушителна дейност) и от двете страни.

Тук се появява и въпросът за личната принадлежност на религиозния социалист, за (не)възможността религиозният социалист да бъде едновременно както социалист, така и протестант, католик или изповядващ друго вероизповедание.

От особено значение за Тилих, поради неговата собствена житейска ситуация, е индивидуалното изражение на този конфликт. Конфликтът на искрено вярващия, дълбоко религиозен човек, който иска да приложи своите разбирания за социална справедливост на практика - чрез политиката. Самият Тилих, свещеник, заради заниманията си с политика и политическите си убеждения, има проблеми с управляващите органи на Църквата, към която принадлежи.

Тилих отчита, че едно обединяване на религия и социализъм в политико-практическата сфера има своите силни страни и може да бъде особено ефективно. Но тъй като е насочено само към практиката, на подобно обединение му липсва теоретично осмисляне и идеологическа обосновка.

Справянето с недостатъците на първите три типа религиозен социализъм, Тилих вижда в едно диалектическо обединяване – динамичен или *диалектически* тип социализъм. Диалектическият религиозен социализъм представлява синтез на религия и социализъм, схванати издълбинно. Той не приема наследените емпирични форми на религия и социализъм като фиксирани и завършени, а се опитва да ги разбере по отношение на техните изначални корени и по този начин да ги трансформира. Този тип религиозен социализъм се отличава със своята насоченост към теоретични проблеми.

Необходимо е да се достигнат най-дълбоките слоеве на двете понятия, като същевременно се отчита и фактът, че те не съществуват сами по себе си, не са завършени, а са динамични, вечно изменящи се според социалната среда. Защото интелектуалният и духовен живот, независимо колко витален би могъл да бъде, е обречен на безплодност и празнота, ако не получава нови импулси от действителната социална ситуация и предизвикателствата, които тя представя<sup>5</sup>. И тъкмо това диалектическо единство на религия и социализъм ще бъде в състояние да демонстрира различните исторически и антропологични връзки между понятията - без в този процес социализмът да изчезне за сметка на религията, или обратно.

Тилих откроява някои основни характеристики на религиозния социализъм, като всички те са обединени от идеята за неговото всеобщо, универсално приложение и обхват.

На първо място, религиозният социализъм не е обвързан с определена група или определени институции. Негови носители могат да бъдат както отделни индивиди, така и работнически групи, църкви, политически структури или културни движения и други

---

<sup>5</sup> Tillich, P. (1971). Christianity and Modern Society. In Political expectation. New York: Harper & Row, p. 8

социални сдружения. Носителите на религиозния социализъм могат да бъдат организирани самостоятелно и независимо, но могат и да указват определени тенденции на развитие във вече съществуваща организация.

Религиозният социализъм се отнася до всички сфери на икономиката, социалния и духовния живот. Той се опитва да ги повлияе едновременно и по отношение на религията, и по отношение на настоящата социална действителност, въздействайки върху цялото човешко битие.

Религиозният социализъм не е едностранчив и поради това, не е абсолютно обвързан с никоя икономическа теория и с никой модел на политическа активност. Религиозните социалисти могат да работят във всяка партия, вероизповедание, движение, доколкото организациите дават пространство за тяхната работа и позволяват да се случва борбата срещу демоничните елементи вътре в тях самите<sup>6</sup>.

Тилих многозначно оставя отворени въпросите, свързани с бъдещето на марксистката икономическа теория, адекватността на социалистическите партии като носители на социалистическата идея и дори изразява съмнение относно това - ще продължи ли пролетариатът да бъде най-важният носител на „антидемоничната борба“. Защото не бива нито една група да придобива абсолютно значение за сметка на останалите.

Остава отворен и въпросът коя Църква и дали въобще някоя от съвременните църкви ще послужи като основата, върху която единството на религия и социализъм може да бъде реализирано. Тилих предупреждава да не се дава „религиозно освещаване“ на конкретна партия, да не се дава специално предпочитание на дадено вероизповедание, защото религиозният социализъм не е партиен и не е конфесионален<sup>7</sup>.

Като борец за социална справедливост и неин защитник, религиозният социализъм работи по едно направление заедно с либерализма и демокрацията, но категорично иска „конкретен“, „реален“ социализъм, а не „празни форми на свобода и равенство“, разпознавани от него като абстракции. Защото религиозният социализъм иска не утопии, а адекватни отговори на новите социални проблеми, в конкретно променящата се ситуация.

По отношение на етичните аспекти на религиозния социализъм, Тилих обръща внимание, че не бива да се позволява стремежът към удоволствие или към максимално задоволяване на потребностите да се превърне в етичен принцип. На първо място трябва да бъде поставено реализирането и неприкосновеността на индивида във физически и духовен аспект. За това, при създаването на норми и тяхното спазване, правилата не трябва да бъдат поставяни над неприкосновеността на индивида. Не бива да жертваме живота в името на абстрактни понятия за правилно и неправилно. Тилих нарича поставянето на индивида под абстрактни закони героично-идеалистична теория, тъй като човека бива героично пожертван в името на онова, което към конкретния момент и в определената социална среда се смята за правилно и свещено.

В този ред на мисли, Тилих подчертава, че етиката на религиозния социализъм се отказва от една абстрактна система от ценности, която да се счита за универсално валидна и правилна. Абстрактните ценностни системи са разобличени като идеологиите на управляващи групи, инстинктивно искащи да придадат вечно значение на своята власт, чрез приписването на вечен и трансцендентен характер на своята етика. Вместо това, етиката на религиозния социализъм е динамична и може да бъде разглеждана като атрибут на самото битие. Тя поставя и търси динамичното значение на нещата в човешките отношения между хората, и се подчинява на

---

<sup>6</sup> *Демоничното*, заедно с *кайроса* и *теономията*, са специфични Тилихови понятия, свързани с идеите му за религиозния социализъм

<sup>7</sup> Tillich, P. (1971). *Basic Principles of Religious Socialism*. In *Political expectation*. New York: Harper & Row, p.

изисквания, които са променливи и вътрешно присъщи в неща и в ситуации. Тези изисквания могат да бъдат спазени или не, но те винаги са налични и винаги са конкретни.

Религиозният социализъм отхвърля всяка утопична етика. Да се счита, че човекът изначално е добър и че единствено социалните обстоятелства го правят лош, според Тилих, е не докрай оправдано обобщение. Една такава генерализация може да е толкова погрешна, колкото и относително вярна, когато е приложена спрямо конкретна ситуация - например, по отношение на капиталистическата ситуация.

И най-съвършената институционална подредба не отстранява напълно заплахата за човешкото битие. Динамичната реализация на всяко битие винаги носи със себе си и възможността да се извърши насилие спрямо Другия. Тилих подчертава, че това е вярно за всеки един социален ред и трябва да се има предвид при построяването на всяка социално - етическа и политическа теория.

Религиозният социализъм възприема тенденции, които могат да бъдат проследени до Ницше - както по отношение на едно по-дълбоко и цялостно схващане за човека, така и по отношение на волята за мощ на различни равнища у човека и природата. Религиозният социализъм обръща внимание, че при изграждането на обществото, по необходимост, трябва да се има предвид вътрешноприсъщата, изначална мощ по различни направления. И това разбиране естествено ще дава отражение върху теориите за справедливостта и държавата.

Религиозният социализъм отхвърля абстрактно егалитарната и анархистката теории за структурата на обществото. Тилих не вярва, че след изчезването на класите на земята ще настъпи едно безметежно и щастливо съществуване. Защото, дори и в едно безкласово общество, ще продължава да има напрежения, принадлежащи към вътрешно присъщата мощ на всяко съществуващо нещо, което реализира самото себе си. Реализирайки самото себе си в динамика, в един процес на непрекъснато развитие, то неминуемо упражнява сила и изпитва върху себе си сила. А това, на свой ред, повдига въпросите за мощта, силата и властта. Въпроси, които, според Тилих, социалистическата теория обичайно пренебрегва или им обръща недостатъчно внимание.

И тъй като всяка мощ, всяка сила носи със себе си и възможността за подтисничество, Тилих акцентира върху любовта като ключов и задължителен елемент в изграждането на обществото.

Тилих, верен на диалектичното разглеждане на понятията, говори за полярността на мощта и на любовта и тяхното обединяване в едно цяло.

Построяването на обществото, според Тилих, включва по необходимост структуриране на нивата на вътрешноприсъщата изначална мощ. И това е валидно както за вътрешните структури на отделните държави, така и за отношенията на държавите една към друга. Опитите да се пренебрегне съществуването на тази сила води до организирането на групи, в които се струпва огромно количество безотговорна и разрушителна власт. Тилих дава за пример доминацията, упражнявана от капитала и тежкото положение на работническата класа. Безотговорната и разрушителна мощ, опияняваща се от самата себе си, може да се проявява и като различни форми на брутално подтисничество и терор – например при фашизма или сталинизма, които отхвърлят ценността и достойнството на личността<sup>8</sup>.

Социално-етическият идеал на религиозния социализъм е сформиранието на общество, реализирано като единство на мощ и любов. Единство, където мощта е разглеждана като самореализация на индивида или на групата, а любовта – като отдаденост на значението на самореализацията и на Другия. Този идеал обаче, посочва Тилих, трябва да бъде освободен от субективни и романтични характеристики.

---

<sup>8</sup> Вж. Тилиховия анализ на ранния Маркс и критиките му срещу сталинизма в: Tillich, P. (1971). *Christianity and Marxism*. In *Political expectation*. New York: Harper & Row, pp.89-97

Въпреки че през 1948 г. Тилих заявява своето оттегляне от политически дейности, той остава категорично на позициите на религиозния социализъм. В своето есе *Отвъд религиозния социализъм (1948)*, Тилих препотвърждава основните си схващания за религиозния социализъм, които, както самият той заявява, продължават да бъдат валидни и да указват пътя, по който Европа може да бъде изградена наново<sup>9</sup>.

Тази негова убеденост може да бъде разбрана по-добре, ако се обърнем и към други негови произведения, където говори за социализма като за основата, върху която може да се случи единството на различните култури<sup>10</sup>. И подчертава, че социализмът, за да може да завърши своето собствено развитие, има нужда от всеобхващащата религиозна субстанция, има нужда от обединение с религията. Защото именно религията е началото и краят на всички неща.

Създадената при едно такова обединение „Държава“ („Държава“ в необичайния, в парадоксалния смисъл на думата, уточнява Тилих) или „Църква“ (в смисъла на теологията на културата), е едно универсално човешко общество, изградено от духовни, културни общности и тяхната религиозна субстанция. Като това, което ги обединява, е диалектичното единение на мощ и любов и стремежа към социална справедливост.

### Библиография

- Димова, Л. (2015). Паул Тилих – между световите. Християнство и култура, 9 (106), 23-24
- Маркс, К., Енгелс, Ф. (1977). Манифест на комунистическата партия. - В: Маркс, К., Енгелс, Ф. Избрани произведения в 10 тома. т.1 София: Партиздат
- Тилих, П. (1995). Мъжеството да бъдеш. прев. от англ. Юлиан Антонов. София: Славика
- Тилих, П. (2008). Църквата и съвременната култура. прев. Стефан Крумов. Християнство и култура, 9 (32), 58-62
- Tillich, P. (1971). Basic Principles of Religious Socialism. In Political expectation. New York: Harper & Row
- Tillich, P. (1998). Beyond Religious Socialism. In Writings in the social philosophy and ethics. vol. 3. Berlin and New York: De Gruyter – Evangelisches Verlagswerk GmbH
- Tillich, P. (1971). Christianity and Marxism. In Political expectation. New York: Harper & Row
- Tillich, P. (1971). Christianity and Modern Society. In Political expectation. New York: Harper & Row
- Tillich, P. (1971). Religious Socialism. In Political expectation. New York: Harper & Row
- Tillich, P. (1973). What is religion?. New York: Harper & Row

---

<sup>9</sup> Tillich, P. (1998). Beyond Religious Socialism. In Writings in the social philosophy and ethics. vol. 3. Berlin and New York: De Gruyter – Evangelisches Verlagswerk GmbH, pp. 526-530

<sup>10</sup> Tillich, P. (1973). What is religion? New York : Harper & Row, p. 180